Η Εφοδος στον Ουρανό στην Ισπανία του 1936

Το κείμενο αυτό αποτελεί μέρος της εισήγησης για τις εκδηλώσεις του Nosotros με αφορμή τα 80 χρόνια από την Ισπανική Επανάσταση.

Νίκος Κατσιαούνης

Οι εξεγέρσεις και οι επαναστάσεις, τουλάχιστον από τη νεωτερικότητα και έπειτα, αποτέλεσαν εκείνα τα συμβάντα τα οποία, κατά κάποιον τρόπο, δημιουργούσαν τις αναγκαίες ορμές στο κοινωνικοιστορικό πεδίο ώστε οι κοινωνίες και άτομα να αλλάζουν, σταδιακά ή μη, την πραγματικότητά τους. Πρόκειται για κοινωνικά καζάνια τα οποία στην έκρηξή τους απελευθερώνουν ένα σημαντικό δυναμικό σημασιών, νοημάτων και δράσεων που μετασχηματίζουν τις ζωές των ανθρώπων.

Η επανάσταση των Ισπανών του 1936 αποτελεί μια ιστορική θραύση μέσα στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, από εκείνες που κάνουν την ανθρωπότητα να αντιληφθεί τις δυνατότητες της δύναμής της να δημιουργήσει έναν πιο ελεύθερο κόσμο. Όπως είναι γνωστό, δεν αποτέλεσε ένα ξαφνικό ξέσπασμα ενός μέρους της ισπανικής κοινωνίας σε μια δεδομένη στιγμή, αλλά υπήρξε το αποκορύφωμα μιας μακράς και επίπονης διαδικασίας για χειραφέτηση και απελευθέρωση που μπορεί κάποιος να την ανιχνεύσει τουλάχιστον 70 χρόνια πριν. Μια διαδικασία η οποία μέσα στην ίδια της την κίνηση παρήγαγε εξαιρετικά ενδιαφέροντες θεσμούς και νοήματα που μπορούν ακόμη και σήμερα να φαντάζουν προωθητικά και ρηξικέλευθα.

Όλες οι επαναστατικές θεωρίες που αξίωναν την εδραίωσή τους στο κοινωνικό πεδίο δημιούργησαν εκείνα τα εννοιολογικά εργαλεία που θα τους επέτρεπαν όχι μόνο μια διαφορετική ερμηνεία του κόσμου αλλά και τους τρόπους αυτής της εδραίωσης μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα. Κατά μία έννοια, η

ισπανική επανάσταση αποτελεί ένα από τα τελευταία απότοκα της πρώιμης νεωτερικότητας και της απελευθερωτικής διάστασης του διαφωτιστικού λόγου, ειδικά αν δεχτούμε ότι οι θεωρήσεις που ενέπνευσαν τα υποκείμενά της έχουν τις απαρχές τους εκεί. Ασχέτως των ερωτημάτων που η ίδια η δράση εξαπέλυσε, η ήττα των επαναστατών κλείνει έναν ιστορικό κύκλο: αυτόν της παραδοσιακής εκδοχής του προλεταριακού σοσιαλισμού. Κι αυτό όχι λόγω της κυριαρχίας ή της οργανωμένης μορφής αυτής της εκδοχής του σοσιαλισμού, αλλά εξαιτίας της βίαιης προλεταριοποίησης που προέκυψε από την κυριαχία και επέκταση του καπιταλιστικού μοντέλου τον προηγούμενο αιώνα, γεγονός που είχε οδηγήσει τόσο τους ανθρώπους στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο σε μια βίαιη φτωχοποίηση.

Σε αυτό το τριήμερο λόγου που ξεκινάει σήμερα στο Νοσοτρος με αφορμή τα 80 χρόνια από την έναρξη της ισπανικής επανάστασης, επιδιώξαμε να μείνουμε στο «δημιουργικό» της κομμάτι. Δηλαδή, να ανοίξουμε τον διάλογο γύρω από τους θεσμούς και τις καινούργιες πραγματικότητες που πήραν σάρκα και οστά πριν αλλά και κατά τη διάρκεια αυτής της προσπάθειας. Διότι, ο πλούτος αυτών των θεσμίσεων αποτελεί ένα από τα ελάχιστα παραδείγματα στη σύγχρονη ιστορία μιας όντως ελευθεριακής προσπάθειας θέσμισης του κοινωνικού. Από την κολλεκτιβοποίηση της βιομηχανίας και των αγρών μέχρι και τους θεσμούς για την οργάνωση της κοινωνικής ζωής, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η προσπάθεια των αναρχικών στην Ισπανία κράτησε σε περίοπτη θέση ένα από τα κομβικότερα διακυβεύματα των νεωτερικών επαναστάσεων: την ελευθερία. Στο ζήτημα της ελευθερίας, καθώς και στο ζήτημα του τι μέλλει γενέσθαι με τις μειοψηφίες, όπως μας υπενθυμίζει η Χάνα Άρεντ, είναι που οι κοινωνικοί πειραματισμοί του αιώνα που πέρασε απέτυχαν να δώσουν τις απαιτούμενες απαντήσεις, με αποτέλεσμα την οπισθοδρόμηση προς τη βαρβαρότητα.

Η επανάσταση για τους Ισπανούς αναρχικούς σήμαινε τη θεσμοποίηση της άμεσης δράσης: την ενασχόληση δηλαδή με την αυτοδιαχείριση ως κανονική μορφή πολιτικής. Αυτό δεν σημαίνει

ότι μιλάμε για διαδικασίες ή καταστάσεις καθαγιασμένες ή εντελώς ανιδιοτελείς. Όμως, αυτή η εδαφικοποίηση μεγάλου μέρους του δημόσιου και κοινωνικού χώρου, δηλαδή η απελευθέρωση σφαιρών της κοινωνικής ζωής από τα ασφυκτικά πλαίσια των κάθε λογής εξουσιών, είναι κάτι που δύσκολα συναντάται σε παρόμοιες περιπτώσεις κοινωνικών πειραματισμών. Και εδώ είναι που οι προσπάθειες των Ισπανών επαναστατών μπορούν να έχουν σημασία για εμάς σήμερα. Όχι για να μπουν σε μνημεία, σε τελετουργικά πλακάτ, να γίνουν άρτος και θεάματα για επίδοξους επαναστάτες, για κομματικές φιέστες ή για την εξουσία. Αλλά, αντίθετα, για να αποτελέσει ένα σπέρμα γονιμοποιό που θα μπορεί να δώσει το ερέθισμα, είτε μέσα από την εμπειρία είτε μέσα από την εκ νέου δημιουργία, εκείνων των διαδικασιών που θα ευνοήσουν μια προσπάθεια θέσμισης του κοινωνικού στη βάση της ελευθερίας.

Όπως υπονοήθηκε και προηγουμένως, η ισπανική επανάσταση αποτέλεσε την τελευταία προσπάθεια στην αλυσίδα των νεωτερικών ευρωπαϊκών επαναστάσεων που στην πραγματικότητα ο χαρακτήρας τους αποκτά μια οικουμενική διάσταση. Αυτές οι επαναστάσεις αποτέλεσαν σημεία καμπής της σύγχρονης παγκόσμιας ιστορίας και με τις διακηρύξεις τους απευθύνθηκαν σε όλη την ανθρωπότητα. Δεν έθεσαν μόνο μείζονα και κεντρικά πολιτικά ζητήματα αλλά αποτέλεσαν τις φαντασιακές ατμομηχανές που τροφοδότησαν ένα μεγάλο μέρος του ριζοσπαστισμού και της αποστοίχισης από την κυρίαρχη πραγματικότητα.

Είναι γεγονός ότι σήμερα η έννοια της επανάστασης έχει υποχωρήσει. Επειδή οι έννοιες δεν μένουν μετέωρες και έωλες σε μια υπερβατική διάσταση αλλά φορτίζονται από τις κοινωνικοιστορικές τους συνάφειες, δηλαδή από τα αποτελέσματά τους στην πραγματική ιστορία, έτσι και η έννοια της επανάστασης έχει πλέον ταυτιστεί με τη βαρβαρότητα και τους ολοκληρωτισμούς του προηγούμενου αιώνα. Και όχι άδικα, θα μπορούσε κάποιος να πει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σήμερα να κυριαρχεί ένας ορατός σκεπτικισμός απέναντι σε προτάσεις κοινωνικού μετασχηματισμού και αλλαγής της κοινωνίας. Ασχέτως

του γεγονότος ότι δεν πρέπει κατ’ ανάγκη να φανταζόμαστε τις επαναστάσεις με τον παραδοσιακό τρόπο.

Παρ’ όλα αυτά, όμως, θα τολμούσαμε να πούμε ότι η αναζήτηση της «ουτοπίας» αποτελεί μια ανθρωπολογική σταθερά. Δηλαδή, η αντίθεση προς την πραγματικότητα, η αναζήτηση ενός διαφορετικού κόσμου, αποτελεί μια διαδικασία που εγγράφεται στο κοινωνικό πεδίο και αξιώνει την κοινωνική αλλαγή. Στη βάση μιας τέτοιας ουτοπίας οι Ισπανοί αναρχικοί αλλά και οι υπόλοιποι επαναστάτες του δημοκρατικού μετώπου στην Ισπανία επεδίωξαν την έφοδο στον ουρανό. Αυτό βέβαια είναι που λείπει και σήμερα. Η ύπαρξη μιας «ουτοπίας» η μιας αφήγησης που θα εμπνεύσει και θα δημιουργήσει εκείνους τους όρους για την καταστροφή του υπάρχοντος και τη δημιουργία ενός νέου κόσμου. Κι αυτό το αναφέρουμε με επίγνωση των καταλήξεων που είχαν παρόμοιες ουτοπίες, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως. Δεν μιλάμε για κανένα τέλος της Ιστορίας αλλά για μια εκ νέου δημιουργία με δυναμικό χαρακτήρα. Αλλά αν κάποιος επιδιώκει μια αλλαγή, είναι αναγκασμένος να έρθει αντιμέτωπος με αυτή την τραγικότητα της ανθρώπινης ιστορίας και να την ανατρέψει.

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι οι εκδηλώσεις για την επανάσταση στην Ισπανία και το κίνημα που οδήγησε ως εκεί, που διοργανώνουμε αυτή την εβδομάδα στο Νοσοτρος, δεν έχουν μόνο τον χαρακτήρα της ιστορικής θέασης. Αντίθετα, θα λέγαμε ότι αποτελούν εκδηλώσεις αναστοχασμού πάνω στις δυνατότητες των ατόμων και των κοινωνιών να ορίσουν οι ίδιες τη μοίρα τους. Να πάρουν τη ζωή στα χέρια τους και με βάση την ελευθερία και την αυτοοργάνωση να δημιουργήσουν έναν κόσμο αυτονομίας και αυτοκαθορισμού. Δηλαδή, κάτι σαν αυτό που προσπάθησαν εν πολλοίς να κάνουν οι Ισπανοί αναρχικοί.